

Bente Bakmand
Frankrig og sproget

SPROG OG KULTURMØDE · 15 · 1996
AALBORG UNIVERSITY PRESS

© 1996, Bente Bakmand
Frankrig og sproget
Sprog og Kulturmøde ·15 ·1996

ISSN 0908-777X
ISBN 87-7307-538-8

Udgiver:

Center for Sprog og Interkulturelle Studier
Aalborg Universitet
Kroghstræde 3
9220 Aalborg ø

Distribution:

Aalborg Universitetsforlag
Badehusvej 16
9000 Aalborg
tlf. 98 13 09 15
fax 98 13 49 15

Denne bog er udgivet med støtte fra Statens humanistiske Forskningsråd

Layout: Ulla Burskov
Omslagsillustration: Bente Bakmand
Trykt 1996 hos Schølin Grafisk Aps, Aalborg

Indhold

Lidt om mit udgangspunkt	5
Indledning	7
Kapitel 1. Sprogpolitik og sprogholdninger	11
1.1 Sprogpolitik vs. sprogplanlægning	11
1.2. Sprogholdninger	13
1.3. En dansk sprogholdning	15
Kapitel 2. Det franske sprog og staten	19
2.1. Før: Fransk, latin og regionalsprogene	19
2.2. Nu: Fransk og anglicismerne	25
2.3. Det franske sprog og staten - opsummering	27
Kapitel 3. Myter om fransk	30
3.1. Myter om dansk	30
3.2. Fransk før og efter revolutionen	32
3.3 Det franske sprogs værdier og konnotationer	35
3.4. Myter om det franske sprog - opsummering	44
Kapitel 4. De franske sprogfolk	46
4.1. Organiserede dansktalende	47
4.2. Organiserede frankofone	49
4.3. Forsvar og udbredelse i dag	58
4.4. De franske sprogfolk - opsummering	68
Kapitel 5. La loi Toubon	71
5.1. Fra forslag til lov	71
5.2. Hvordan loven fremstilles	75
5.3. Sproglig udvikling og berigelse	80
5.4. Sammenhæng mellem forsvar og udbredelse	82
5.5. Et produkt af historien?	84
5.6. La loi Toubon - opsummering	85
Kapitel 6. Konklusion	87
Litteratur	91
Bilag	95

Lidt om mit udgangspunkt

Dansk er mit sprog
og en fem seks millioner andres
egentlig ikke så mange

Så bliver der vel det mere til mig?

Ikke nødvendigvis
det er pudsigt med sprog
jo flere der er om det
jo mere bliver der af det

Tænk hvis det stod sådan til
med for eksempel fødevarer og fyringsolie

Fransk er et fint sprog
de er en hel del om det
men de er flinke, franskmændene
de vil gerne dele det med endnu flere
helst med hele den vide - og sorte - verden

De er stolte
i Paris
de gør hvad de kan
pudser og polerer
deres fædrene arv
og kreerer

Vi skaber også i Danmark
know-how og design
det synes vi er fancy

Fru Olsen på firs
hører sjældent radio
hun er i tvivl om hvor man tænder
on eller off eller play eller rec

Mit sprog er dansk
og en tre fire andre
det er jeg stolt af

Indledning

Det franske sprog er et kendt fænomen i Danmark. Noget mange har et eller andet forhold til og en mening om. Mange synes det er et smukt og melodisk sprog, et kultiveret sprog. Om franskmændene hedder det ofte, at de er affekterede og lider af storhedsvanvid. Det er ikke blot franskstuderende, der gør sig slige tanker. Vi hører franskmændene omtale deres sprog i forskellige sammenhænge og ofte i situationer, der i udgangspunktet intet har med sproglige forhold at gøre. Vi undres. Der er noget, vi ikke forstår. Det stemmer ikke overens med vores forhold til det danske sprog.

*

Ikke at vi er ligeglade. Vi er glade for vores sprog, vi kan lide at snakke om hvorvidt det hedder sådan eller sådan. Vi retter de fremmede, når de siger "en hus", vi synes, de skal lære dansk når nu de er her og vi vil slå for vores ret til at tale dansk i Europa. Mellem danskere. Men vi siger "Willkommen" til tyskerne på Vestkysten, vi eksporterer Hot Dogs, Know-how og Danish Bacon i rå mængder. Vi benoves over "such much movies" fra USA, vi går til fitness og skifter gear uden at se noget udansk i det, og vi roser os af at være gode til fremmedsprog. Især engelsk. En dyd for alle, og ikke mindst for dem der vil gøre international karriere. Vil man gøre sig bemærket ud over landets grænser må man kunne tale og skrive engelsk, det er da klart. Eller er det?

*

Ikke for franskmændene. Derimod ytrer de ofte ønske om at internationale repræsentanter må kunne tale fransk. Senest i forbindelse med valg af ny formand for EU-kommissionen og generalsekretær i NATO. I Rwanda støttede Frankrig den fransktalende huturegering (Information 25.06.94). I sin bog "*Une nouvelle France*" skriver Jacques Chirac, tidligere pariserborgmester nu præsident, at alle børn i EU bør lære to fremmedsprog, således at det franske sprogs udbredelse sikres. Dette ville være "Et kulturelt fremskridt, der virker befordrende på den europæiske samhörighed", mener han (Information 02.08.94). På samme måde argumenterer

Gabriel de Broglie¹ der mener, at Europa vil stå stærkere ved at tale med én, fransk stemme (De Broglie 1986, s.256). Inden for sekskanten lægger de fransk tale ind over stemmerne i udenlandske film, man søger at udrydde engelske ords indtrængen i sproget, påbyder brug af fransk i al annoncering og sætter kvote på hvor megen udenlandsk musik der må spilles på franske radiostationer.

*

Hvad er de egentlig ude på? Nykolonisering via sproget? Hvad skal denne sproglige protektionisme til for? Hvad er den politik, hvor de på en gang forsvarer og søger at udbrede det franske sprog, udtryk for? Er de i defensiven eller offensiven? Har de nogen grund til at være nogen af delene? Hvorfor ikke lade sprog og sprogbrugere alene definere hvordan og i hvilke sammenhænge det franske sprog skal benyttes og udvikle sig? Hvorfor ikke erkende, at engelsk nu engang er nutidens internationale kommunikationssprog, sådan som vi andre for længst har gjort det?

*

Det franske sprogs væbnere findes både i og uden for Frankrig. I Frankrig er der et frankofoniministerium og utallige frankofone foreninger og organisationer. I Danmark har vi et Sprognævn og et Modersmålselskab. Ingen af delene kender vi særlig godt. Har vi en sprogpolitik? Ja vi har, i hvert fald ifølge Sprognævnets formand Erik Hansen:

"Et formuleret program om sprogets tarv og midlerne til at opnå de ønskede resultater, forbundet med en beslutsom praksis, er sprogpolitik. Men en laissez faire-holdning som uden nogen principiel diskussion lader sproget passe sig selv, det er også sprogpolitik. Vi kan derfor være helt sikre på at vi har en sprogpolitik i Danmark." (Hansen 1991a, s.31)

Måske afspejler dette citat modsætningen mellem forholdet til sproget i henholdsvis Danmark og Frankrig: Franskmændenes sprogpolitik er aktiv og har bestemte mål for øje, mens vores snarere er en passiv registrering af hvorledes sproget passer sig selv.

*

Det er dog et noget firkantet billede af sprogpolitik i såvel Danmark som Frankrig, der hermed tegnes. Forestillingen om at vi i Danmark er sproglige pragmatikere, der ikke har nogen synlig sprogpolitik, mens den franske er fanatisk og imperialistisk bygger på fordomme. Målet med min undersøgelse er at finde frem til *det officielle franske sprogsyn af i dag*. Jeg har været bevidst om, at jeg undersøger dette

¹ Gabriel de Broglie er tidligere næstformand i "Haut Comité de la langue française", forløberen til frankofoniministeriet (Se kapitel 4).

fænomen ud fra mine danske forudsætninger. Derfor danner det forhold vi danskere har til vores sprog - også som det manifesterer sig i Sprognævnets aktuelle sprogpolitik - grundlag for undersøgelsen. Jeg tager fat i myterne omkring det franske sprog, som jeg kender dem, for en dybere forståelse af motivationen bag den aktuelle sprogpolitik. Således er udgangspunktet for undersøgelsen mine - danske - forestillinger om den officielle franske holdning til sproget. Jeg ønsker på denne måde at finde frem til det, der er *specifikt* for det franske sprogsyn.

*

Ganske vist går jeg kun i dybden med den franske holdning, min undersøgelse er ikke som sådan komparativ. Men idet jeg er bevidst om det interkulturelle aspekt, der under alle omstændigheder gør sig gældende når en dansker undersøger noget udenlandsk, fokuserer jeg på det der forekommer mig særlig fransk.

*

Jeg går ud fra at det er *det officielle franske sprogsyn*, der er kendt ud over landets grænser. At dette har præget det billede, vi i udlandet har af franskmændenes forhold til deres sprog. For at finde frem til dette sprogsyn vil jeg besvare spørgsmålet: *Hvorfor ønsker de franske sprogfolk i dag at forsvare og udbrede det franske sprog?* Jeg vil herunder undersøge

- hvem er 'de franske sprogfolk'¹ og
- hvori består deres motivation for henholdsvis forsvar og udbredelse af det
- franske sprog.

Jeg har valgt det lidt vage udtryk 'de franske sprogfolk'¹ i stedet for 'de officielle franske sprogmyndigheder' ud fra den formodning at netværket af private og offentlige frankofone foreninger og organisationer tilsammen formulerer den franske sprogpolitik mht. forsvar og udbredelse af sproget. Andre - ikke mindst fra undervisningssektoren - er med til at præge sprogpolitikken. Således kunne det have været relevant at inddrage undervisningsministeriet, men dette har jeg fravalgt. Det er de frankofone foreninger og organisationer der står for konkret forsvar og udbredelse af det franske sprog. Desuden er undervisere i fransk repræsenteret i mange af disse instanser.

Det er franskmændenes motivation for de to områder *forsvar og udbredelse* af sproget, der har min interesse. Udgangspunktet for undersøgelsen er en formodning om at franskmændene opfatter de to begreber forsvar og udbredelse af det franske sprog som et led i samme kamp.

Forsvar kan vedrøre såvel sprogets form som rolle. Udtrykket dækker over både arbejdet for det franske sprogs form og kampen for at bevare den internationale

status, det har opnået. Udbredelse af sproget dækker det arbejde, hvor det franske sprog søges styrket internationalt. Det kommer især til udtryk i 'la francophonie', dvs. samarbejdet mellem helt eller delvist fransktalende lande verden over. Der er også tale om udbredelse af sproget, når Frankrig søger at styrke det franske sprogs status i internationalt samarbejde, jævnfør eksemplerne fra min indledning.

Jeg mener, en undersøgelse af motivationen bag forsvar og udbredelse af det franske sprog vil afdække de franske sprogfolks grundlæggende sprogholdning, idet den vil omhandle spørgsmål som: Hvad er et sprog? Hvilken plads har sproget i samfundet? Forholdet mellem staten og sproget? Hvordan sker sproglig udvikling?

Konkret er min undersøgelse bygget op omkring en fordom:

Franskmændene har altid ført en centralistisk, styrende og imperialistisk sprogpolitik. Hensigten er i dag som tidligere at holde sproget rent og at sikre det en plads som internationalt verdenssprog.

og en formodning:

Den opfattelse at det franske sprog er bærer af universelle værdier, som hele menneskeheden kan nyde godt af, spiller en vigtig rolle i motivationen for såvel forsvar som udbredelse af sproget.

Kapitel 1 handler om sprogpolitik og sprogholdninger generelt. Kapitel 2 og 3 danner det historiske grundlag for min analyse af de franske sprogfolks motivation for aktuelt forsvar og udbredelse af sproget (kapitel 4 og 5).

Kapitel 1

Sprogpolitik og sprogholdninger

I dette kapitel ser jeg nærmere på begreberne 'sprogpolitik', 'sprogplanlægning' og 'sprogholdning'. Jeg redegør for, hvordan disse begreber traditionelt anvendes. Desuden skitserer jeg en mulig dansk sprogholdning for en bedre forståelse af det interkulturelle aspekt i mit arbejde.

1.1 Sprogpolitik vs. sprogplanlægning

Louis-Jean Calvet definerer *sprogpolitik* som samtlige bevidste autoritative valg der træffes inden for området, hvor sprog og samfund står i tilknytning til hinanden. (Calvet 1987, s. 154) Siden den norske lingvist Einar Haugen i 1959 lancerede termen "language planning" har man knyttet sprogpolitik sammen med *sprogplanlægning* (Calvet, op.cit.). Louis-Jean Calvet forstår sprogplanlægning som et middel til at realisere den ønskede sprogpolitik. Sprogpolitik kan være af enten symbolsk eller praktisk karakter, hvor sidstnævnte medfører en substantiel sprogplanlægning. Den symbolske sprogpolitik er den, der ikke umiddelbart fører en konkret sprogplanlægning med sig. Den vil ofte være lig med en række hensigtserklæringer, der evt. senere fører til konkrete beslutninger.

Ifølge Calvet kan sprogplanlægning udmønte sig i en "action sur la langue" (indgriben i forhold til sproget), en "action sur les langues" (indgriben i forhold til flere sprog) eller begge dele (Calvet, op.cit. s. 156). Calvets "action sur les langues" opdeles i tre kategorier, nemlig:

"Choix de la langue nationale" (Valg af nationalsprog), "Organisation du plurilinguisme" (Organisering af flersprogethed), "Répartition fonctionnelle, etc." (Funktional fordeling mv.) (Calvet, op.cit. s. 157)

Den første kategori, valg af nationalsprog, vil ofte gå tilbage og medføre en "action sur la langue". Denne er lig med en fastsættelse af den sproglige norm - mht. terminologi, udtale, ortografi mv. Dette er en slags sprogligt forsvar. Konkret kan sprogplanlægning således beskæftige sig med et sprogs form og struktur, dvs. fastsættelse af den sproglige norm for et givet rigsmål. Men sprogplanlægning kan også vedrøre sprogets rolle i samfundet, dvs. f.eks. den status sproget indtager i forhold til andre sprog. "Action sur les langues" svarer omtrent til det, Erik Hansen kalder for "ekstrovert sprogpolitik" og vedrører "sprogets ydre kår" (Hansen 1991a, s.31).

Blot inkluderer Erik Hansen såvel sprogplanlægning som symbolsk sprogpolitik i dette begreb. Som eksempler på en mulig ekstrovert sprogpolitik i Danmark nævnes:

"... det danske sprogs stilling inden for EF, anvendelsen af fremmede sprog i hjemlige sammenhænge, dansk som undervisnings- og administrationsprog i Grønland og på Færøerne, dialekternes stilling over for rigsmålet, det danske sprogs forhold til de andre nordiske sprog, indvandreres forpligtelse til at lære og benytte dansk og omfanget af danskernes forpligtelse til at respektere indvandrersprog." (Ibid.)

At søge at bevare det danske sprogs stilling inden for EU er også en slags sprogligt forsvar. Calvet, der er franskmænd, kommer ikke med tilsvarende eksempler på interesseområder for den aktuelle franske sprogplanlægning. Det skyldes formentlig, at han især har beskæftiget sig med sprogpolitik og sprogplanlægning i udviklingslande, eksempelvis tidligere kolonier, hvor sprogpolitik ofte er et led i en selvstændighedskamp, en del af nationsopbygningen (Rubin og Jernudd 1971, s.x-xxiiv).

Det giver sig selv, at der føres en aktiv sprogpolitik i nationer, der er i færd med at blive selvstændige. I mange tilfælde drejer det sig om sprog, der igennem længere tid har været dominerede af andre og som endnu ikke findes i en standardiseret skriftlig og mundtlig form. Her forekommer det logisk at tale om sprogligt forsvar. Situationen er anderledes i Frankrig; fransk har igennem århundreder været landets eneste officielle sprog. Sprogligt forsvar er også her for en stor del lig med standardisering af den sproglige norm; men franskmændenes motivation må nødvendigvis være en anden end udviklingslandenes.

Calvet taler primært om sprogpolitik og sprogplanlægning inden for en given nation. Det hænger igen sammen med at eksemplerne især hentes fra udviklingslande, der bruger sprogpolitik som del af en selvstændighedskamp. Erik Hansens eksempler på ekstrovert sprogpolitik viser, at udbredelse af et sprog indgår i denne kategori. Søger man f.eks. at styrke dansk som undervisningssprog i de øvrige nordiske lande, så er der tale om udbredelse af det danske sprog. Som nævnt dækker Hansens ekstroverte sprogpolitik over Calvets "action sur les langues" og sprogpolitik af symbolsk karakter.

Ved *forsvar* af det franske sprog forstår jeg dels den sprogplanlægning, der beskæftiger sig med beskyttelse og udvikling af standardnormen og dels arbejdet for at bevare den internationale status, sproget har opnået. Ved *udbredelse* af sproget forstår jeg arbejdet for at styrke det franske sprogs anvendelse internationalt. Dette arbejde kommer ikke nødvendigvis til udtryk i konkret sprogplanlægning, men kan være et led i en mere overordnet politik.

I min analyse af den aktuelle franske sprogholdning interesserer jeg mig for motivationen bag forsvar og udbredelse i enhver form. Hovedvægten er dog lagt på sprogligt forsvar, der hører hjemme under konkret sprogplanlægning overfor sprog - det franske sprog.

1.2. Sprogholdninger

Traditionelt har undersøgelser af sprogholdning og sproglig bevidsthed beskæftiget sig med en bestemt befolknings forhold til henholdsvis rigsmål og dialekt. Sådanne undersøgelser indgår i kategorien "socialpsykologiske undersøgelser" (Ladegaard 1992, s. 173). Hovedinteressen har bestået i at undersøge forholdet imellem sproglige varianter og prestige i en befolkning. Et vigtigt resultat af sådanne undersøgelser er, at der findes to typer sproglig prestige: På den ene side 'officiel prestige' (overt prestige) som forbindes med kompetence og status i samfundet som et hele, og på den anden side 'tilsløret prestige' (covert prestige) der forbindes med solidaritet indenfor en lokalgruppe. Termerne 'overt' og 'covert' i forhold til prestige blev introduceret af en af sociolingvistikens fædre, amerikaneren William Labov (Labov 1972, s.308-319).

For at afsløre sprogholdninger i en befolkning, må der benyttes indirekte metoder. Således f.eks. i en analyse af stereotype holdninger til sprog og sprogbrugere i fire danske lokaliteter. (Ladegaard, op.cit. s. 173-189) Metoden til en sådan undersøgelse er "matched-guise teknik" (teknik med en 'forklædt mage'). Dvs. at et antal mennesker fra forskellige egne af Danmark lytter til en række oplæsninger af det samme tekststykke. De forskellige oplæsninger repræsenterer forskellige sprogvarianter, fra dialekt til rigsmål, oplæserne er forskellige bortset fra en "matched-guise", der er "perfekt tosproget". Vedkommende læser op flere gange, men benytter forskellige sproglige varianter. Lytterne besvarer efter oplæsningen spørgsmål om, hvad de mener om de forskellige oplæsere som personer. Da en af personerne er den samme, må varierende opfattelser af dennes oplæsning skyldes forskellige holdninger til de sproglige varianter, der benyttes.

Denne undersøgelse af sprogholdninger adskiller sig især fra min på følgende punkter: Jeg ønsker at finde frem til franskmændenes holdning til rigsmålet fransk og kommer kun sporadisk ind på holdningen til dialekter og regionalsprog. Mine på forhånd givne antagelser omhandler franskmændenes holdning til sproglig udvikling og til det franske sprogs iboende egenskaber og konnotationer. Det hænger sammen med at det ikke er den franske befolknings holdning til sproget / sprogene i landet - og dermed til hinanden - der interesserer mig, men derimod det specifikt franske - for en dansker - i den officielle franske sprogholdning.

Jeg vil se nærmere på, om den traditionelle opfattelse af sprogholdning i sprogforskningen kan være nyttig for min undersøgelse.

Hans Jørgen Ladegaard skriver at det der undersøges i en 'matched-guise' - og mange andre lignende - socialpsykologiske analyser, er sprog anvendt som det medium, der afslører de private, ucensurerede holdninger til forskellige grupper i samfundet (Ladegaard, op.cit. s. 174). Det generelle resultat fra sådanne undersøgelser - såvel danske som udenlandske - er at standardvarianter, dvs. rigsmål, associeres med den højeste status og kompetence. Om meningen med at foretage sådanne undersøgelser skriver han: